

۱۵۷۷۷۰۹

تأثیر ادبیات فارسی در ادبیات انگلیسی

دکتر حسن جوادی

تهران

۱۳۹۶

www.ketab.ir

سرشناسه: جوادی، حسن، ۱۳۱۴.

عنوان و نام پدیدآور: تأثیر ادبیات فارسی در ادبیات انگلیسی / حسن جوادی.
 مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۶.
 مشخصات ظاهری: هشت، ۶۰۸ ص. مصور (بخشی رنگی).
 فروست: «سمت»: ۲۰۰۸. زبان و ادبیات فارسی؛ ۱۰۴.
 شابک: ۹-۳۲۶-۰۲۰-۶۰۰-۹۷۸-۳۴۰۰۰۰ ریا

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Hasan Javadi. Persian Literary Influence on English Literature.

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: ادبیات انگلیسی — تأثیر ایران

موضوع: English Literature -- Iranian Influences

موضوع: ادبیات تطبیقی — فارسی و انگلیسی

موضوع: Comparative Literature -- Persian and English

موضوع: شعر انگلیسی — تأثیر ایران

موضوع: English Poetry -- Iranian Influences

موضوع: شعر انگلیسی — تأثیر شرق

موضوع: English Poetry -- Oriental Influences

موضوع: ادبیات انگلیسی — تأثیر اسلام

موضوع: English Literature -- Islamic Influences

موضوع: ادب فارسی — ترجمه شده به انگلیسی

موضوع: Persian Literature -- Translated into English

موضوع: رمان — انگلیسی

موضوع: Romanticism -- Great Britain

موضوع: ایران‌شناسی انگلیسی

موضوع: Studies, English

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۶.

The Organization for Researching and Compiling in the Humanities

the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities

شناسه افزوده: فرهنگستان زبان و ادب فارسی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ ج ۲ ف ۱۲۹/۲

رده‌بندی دیویی: ۸۰۹/۸۹۵۵۰۹۰۳۴

شماره کتابشناسی ملی: ۴۳۳۶۱۰۵

کتابخانه ملی ایران

تأثیر ادبیات فارسی در ادبیات انگلیسی

دکتر حسن جوادی

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی و فرهنگستان زبان و ادب فارسی

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۶

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و صفحه‌آرایی: سمت

چاپ: یاران (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۳۴۰۰۰ ریال. در این قیمت مذكور ثابت است و فروشنده‌گان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشران، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تهران: بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی: ۱۶۴۳۶، تلفن: ۴۴۴۶۶۲۵۰، نمابر: ۴۴۲۴۸۷۷۷ @sazman_samt، info@samt.ac.ir، www.samt.ac.ir

بزرگراه حقانی، بعد از ایستگاه مترو، مجموعه فرهنگستان‌ها، فرهنگستان زبان و ادب فارسی

کد پستی: ۱۵۳۸۶۳۳۲۱۱، تلفن: ۸۸۶۴۲۳۳۹-۴۸، دور نگار، ۸۸۶۴۲۵۰۰

www.persianacademy.ir

پیام پژوهش

بی تردید یکی از بنیادی‌ترین اهداف کانون‌ها و مراکز تحقیقاتی، تقویت توان علمی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی است که استعدادهای برگزیده را در خود گرد آورده‌اند. پرداختن بنیادهای علمی به این قشر تخصصی جامعه و تولید فراورده‌های پژوهشی برای استفاده دانشجویان، سازماندترین تلاش این مؤسسات است. دانشگاه‌ها نیز برای جبران کمبودهای موجود علمی در مراکز گوناگون، همواره باید نویافته‌های خود را در اختیار این کانون‌ها قرار دهند، تا با فراهم آمدن زمینه‌های این پیوند پایای دوسه‌گانه، پژوهش و ستایشی پربار در پی آید و از این رهگذر، جنبه‌های نظری و دستاوردهای کاربردی علوم نمایان شود.

یکی از مصادیق برکت‌محور این دادوستد پژوهشگرانه، در حوزه علوم انسانی، همکاری سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی و فرهنگستان زبان و ادب فارسی است که اینک دومین کار مشترک خود را با نشر کتاب تأثیر ادبیات فارسی بر ادبیات انگلیسی به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

این کتاب برای دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی به عنوان یکی از منابع قابل استفاده درس «کلیات ادبیات تطبیقی» به ارزش ۲ واحد در مقطع کارشناسی تدوین شده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۷	فصل یکم: نخستین برداشتها
۷	۱. منابع کلاسیک و کتاب مقدس
۱۰	۲. ایران اسلام و غرب
۱۲	۳. روابط در سده های میانه
۲۲	۴. جهانگردان سده های شانزدهم و هفدهم
۳۱	۵. بازتاب سفرنامه ها در نمایشنامه و شعر
۴۳	۶. داستان های شرقی
۵۷	۷. نخستین گام ها در مطالعات ایرانی
۶۹	فصل دوم: ایران شناسی و رمانتیک های انگلیسی
۶۹	۱. سِر ویلیام جونز و مطالعات شرق شناسی
۸۰	۲. جونز و مطالعات ایران شناسی پیش از اسلام
۸۴	۳. ایران شناسی و کشف خط میخی
۸۷	۴. پیشرفت مطالعات ایران شناسی
۹۶	۵. مجلات شرق شناسی و مطالعات ایرانی
۱۰۶	فصل سوم: ایران و رمانتیک ها
۱۰۶	۱. والتر سوج لندور
۱۰۸	۲. رابرت ساتی
۱۱۶	۳. لرد بایرون
۱۲۲	۴. توماس مور
۱۳۶	۵. لی هانت

۶. رمانتیک‌ها، اسلام و زرتشت ۱۴۱
۷. نظر کلی به رمانتیک‌ها ۱۵۳

فصل چهارم: سیاحان و رمان‌نویسان

۱. ایران از دیدگاه سیاحان انگلیسی در قرون هجدهم و نوزدهم ۱۶۱
۲. موضوعات ایرانی در رمان‌های انگلیسی ۱۸۵
- ۱-۲. سرگذشت حاجی بابای اصفهانی ۱۸۹
- ۲-۲. حاجی بابای اصفهانی در انگلستان ۲۰۲
- ۳-۲. درباره ترجمه فارسی حاجی بابای اصفهانی ۲۰۸
- ۴-۲. رمان‌های دیگر مربوط به ایران ۲۱۴

فصل پنجم: شاعران ایران در ادبیات انگلیسی

۱. سهراب رستمی، یو آرنولد و ترجمه‌های شاهنامه ۲۱۷
۲. ترجمه و اقتباس از آثار مولوی، جامی و عطار ۲۴۰
۳. خیام در جهان انگلیسی‌زبان ۲۷۷
- ۱-۳. خیام و فیتزجرالد ۲۷۷
- ۲-۳. شهرت خیام و رباعیات ۲۹۵
۴. سعدی و ادوین آرنولد ۳۱۴
۵. ترجمه‌های حافظ ۳۲۶

فصل ششم: یک قرن گسترش رشته‌های مختلف ادبیات فارسی و ...

۱. راولینسون، کاشف خطوط میخی ۳۴۷
۲. مارک اورل اشتاین، باستان‌شناسی دیگر ۳۴۹
۳. لرد کرزن، سیاستمدار و مستشرق ۳۵۲
۴. سر پرسی سایکس، سیاستمدار و مورخ ۳۵۴
۵. سیر ریچارد برتون و دوستان او ۳۶۰
۶. کلاوستون و ترجمه داستان‌های ایرانی ۳۶۵
۷. ترجمه‌ها و گزیده‌ها از ادب فارسی ۳۶۹
۸. ادبیات جدید، فولکلور و تصنیف ۳۷۱
۹. سیر توماس آرنولد و هنر ایرانی ۳۷۹
۱۰. سر دینسن راس و مدرسه زبان‌های شرقی و افریقایی ۳۸۱
- ۳۸۳

۳۹۱	فصل هفتم: شاعران نیمه دوم قرن نوزدهم و قرن بیستم
۳۹۱	۱. تنیسون، ملک الشعراء انگلیس و چند شاعر امریکایی
۳۹۱	۱-۱ آلفرد تنیسون
۴۰۴	۲-۱ امرسون
۴۱۱	۳-۱ لانگفلو
۴۱۷	۴-۱ والت ویتمن
۴۲۳	۲. تی. اس. الیوت و دو شاعر انگلیسی اوایل قرن بیستم
۴۲۳	۱-۲ تی. اس. الیوت و رباعیات ترجمه فیتزجرالد
۴۲۹	۲-۲ بیزا بانتینگ
۴۴۷	۳-۲ جیمز الیوت و فلوکس و حسن یا جاده زرین به سمرقند
۴۵۸	فصل هشتم: مطالعات انگلیسی - رباب ادبیات فارسی در قرن بیستم
۴۵۸	۱. حلقه کمبریج
۴۵۹	۱-۱ ادوارد براون (۱۸۶۲-۱۹۴۶)
۴۷۲	۲-۱ رینولد نیکلسون (۱۸۶۸-۱۹۰۲)
۴۸۰	۳-۱ آرتور جان آربری (۱۹۰۵-۱۹۶۱)
۴۸۸	۴-۱ ولادیمیر مینورسکی (۱۸۷۷-۱۹۶۶)
۴۹۲	۵-۱ لارنس لکهارت (۱۸۹۰-۱۹۷۵)
۴۹۴	۶-۱ ایران شناسان متخصص در فرهنگ و زبان های ستان ایران
۴۹۷	۷-۱ تاریخ ایران کمبریج، دانشنامه ایرانیکا، تاریخ ادبیات ایران، «میراث ایران»
۵۰۵	۲. ادبیات ایران در نیمه دوم قرن بیستم و شهرت مولانا در عالم انگلیسی زبان
۵۵۳	تصاویر
۵۸۳	کتاب شناسی گزیده
۶۰۱	نمایه اعلام

مقدمه

داستان نوشته شدن این کتاب به پنجاه و چند سال پیش (۱۳۳۸ش) برمی گردد. در آن زمان دانشجوی رشته انگلیسی دانشگاه تبریز بودم و برای رساله لیسانس خود موضوع «تأثیر ادبیات فارسی بر روی ادب انگلیسی» را انتخاب کردم. دایرة تحقیق من در آن زمان فقط به کتاب‌های لاله رخ، نوماس مور، سهراب و رستم مانیو آرنولد، سرگذشت حاجی بابای اصفهانی، جیمز موریه و رباعیات خیام به ترجمه آزاد فیتزجرالد محدود می شد. یک سال بعد به دانشگاه کمبریج رستم و تاپچ سال زیر نظر استادانی چون آربری، مینورسکی و ریموند ویلیامز کار کردم. همین موضوع را برای رساله دکتری خود انتخاب کردم و آن را وسعت بخشیدم. در مدت شش سال که در کمبریج بودم و نیز زمانی که برای تدریس بدانجا رفتم به کتابخانه غنی دانشگاه دسترسی داشتم و نیز با کسانی آشنا شدم که مرا در کار تحقیق یاری کردند. یکی از آنها ژنرال کهارت بود که علاوه بر مطالعه این کتاب مرا با نواده ادوارد براون آشنا ساخت و از طریق او به مجموعه نامه‌ها و اسناد براون دسترسی یافتیم.^۱ پیش از اینکه متن انگلیسی کتاب حاضر چاپ شود، فصل مربوط به حاجی بابای اصفهانی جیمز موریه را در مجله *ایندوایرانیکا* چاپ کردم و این سبب آشنایی من با دو تن از احفاد موریه شد و مطالب بسیاری هم از آنها آموختم.

پس از برگشتن به ایران با مرحوم دکتر اسحق بنیادگذار و مدیر مجله *ایندوایرانیکا*، آشنا شدم و او بیشتر قسمت‌های کتاب را به صورت سه سده مقالات در هند چاپ کرد. بعد از درگذشت او و پس از تأخیری طولانی، کتاب حاضر بر زبان نگاشتی با عنوان *تأثیر ادب فارسی در ادبیات انگلیسی* با تأکید بر قرن نوزدهم به سال ۱۹۸۳ در کلکته چاپ شد. دوستان و سروران بسیاری نقدهای خوبی بر کتاب نوشتند. از آن جمله می توانم نقد مفصل زنده یاد بزرگ علوی در *ایران نامه* (سال پنجم، شماره ۳، بهار ۱۳۶۶) و

۱. کتاب نامه‌هایی از تبریز اثر ادوارد براون که ترجمه فارسی آن را انتشارات خوارزمی چندین بار چاپ کرده نتیجه این آشنایی است. متن انگلیسی این کتاب را هم اخیراً انتشارات میج در واشینگتن نشر داده است.

مقاله مرحوم جان یوحنان در مجله بررسی‌های ادبیات تطبیقی را ذکر کنم. تجدید چاپ کتاب تا سال ۲۰۰۵ میسر نشد و در این سال بود که انتشارات مزدا در کالیفرنیا بار دیگر آن را چاپ کرد. در تابستان همین سال فرصتی شد که مسافرتی به ایران بکنم و بر اثر تشویق دوستان تصمیم گرفتم تحریری فارسی از کتاب تهیه کنم. متناها ضمن تدوین نسخه فارسی مقادیر بسیاری از تحقیقات جدید را که طی چهل سال گذشته انجام شده بود بدان اضافه کردم.

آنچه بر اصل انگلیسی کتاب افزوده‌ام فصل‌های ششم، هفتم، هشتم و بخش آخر فصل پنجم است. بدین ترتیب، ایران‌شناسی در نیمه دوم قرن نوزدهم و قرن بیستم به تفصیل شرح داده شده و آثاری ادبی که در قرن بیستم از ادبیات ایران ملهم بوده مورد بحث قرار گرفته است. در نیم قرن گذشته دو اتفاق عمده افتاده است: یکی اینکه کم‌وبیش آثار شاعران و نویسندگان جدید و معاصر ایرانی به انگلیسی ترجمه شده و مهم‌تر اینکه در سال‌های اخیر اشعار مولوی در ترجمه‌های متعدد و اغلب هم بد و نارسا شهرت فراوان یافته و آثار او پرفروش‌ترین کتاب سال در آمریکا شده است. در اواخر قرن نوزدهم نیز رباعیات عمر خیام در ترجمه ادوارد فیتزجرالد شهرت جهانی یافت. توجه از ناسوت به لاهوت خود موضوع جالبی است که فرانکلین لوئیس در مولانا: دیروز تا امروز، شرق تا غرب^۱ به طور مفصل درباره آن بحث کرده است. من در فصل آخر کتاب کوشیده‌ام تا خلاصه‌وار درباره ترجمه‌ها و تقلیدهایی که از آثار مولوی صورت گرفته است بحثی بکنم. نسخه انگلیسی کتاب حاضر تا پایان قرن نوزدهم را دربر داشت، ولی مرحوم جان یوحنان در ۱۹۷۷ کتابی منتشر کرد به نام شعر فارسی در انگلستان و آمریکا: تاریخی دویست ساله^۲ که در آن موضوع را از قرن نوزدهم تا دهه سوم قرن بیستم پیگیری کرده بود، ولی از شاعرانی چون تی. اس. الیوت، بیزل بانتینگ و جیمز کرول فلکر در این کتاب نام نبرده بود که من در اضافات جدید بر کتاب حاضر تا حدی درباره این شاعران نیز بحث کرده‌ام.

۱. فرانکلین لوئیس، مولانا: دیروز تا امروز، شرق تا غرب، ترجمه حسن لاهوتی، تهران: نشر نامک، ۱۳۸۴.

2. John D. Yohannan, *Persian Poetry in England and America: A 200-Year History*, Delmar, New York: Caravan Books, 1977.

این کتاب با مشخصات زیر به فارسی ترجمه شده است:

جان یوحنان، گستره شعر پارسی در انگلستان و آمریکا، ترجمه احمد تمیم‌داری، تهران: روزنه، ۱۳۸۵.

در اینجا باید از دو کتاب دیگر نیز ذکر ی بکنم: یکی *اسلام و شرق شناسی رمانتیک: مواجهه ادبی با شرق*، نوشته محمد شرف الدین^۱ که توجه کلی رمانتیک ها را به شرق نشان می دهد و به خصوص بایرون را از دیدگاهی جدید بررسی می کند و از سویی، نظر بسیار متفاوت شاعرانی چون بایرون و شلی و از سوی دیگر، نظر مغرضانه رابرت ساتی را نشان می دهد و دیگری شرق شناسی اثر ادوارد سعید، که شهرت بسیار یافته و به فارسی نیز ترجمه شده است. سال ها پیش، یعنی در سال ۱۹۳۹، در انتشارات دانشگاه امریکایی بیروت کتابی با عنوان *اسلام در ادبیات انگلیسی* نوشته بایرون پورتر اسمیت^۲ به چاپ رسید که این موضوع را از آغاز تا زمان مؤلف بررسی می کند. ادوارد سعید نیز در شرق شناسی رابطه اسلام و دنیای غرب را مطالعه می کند و نظر او بیشتر متوجه شرق شناسی و جنبه های استعماری آن بوده و نگاهی است دوباره به بسیاری از ارزش ها و تصورات نادرست در سطوح شخصی، دستگاهی و سیاسی. دیدگاه های او تا حدی بدبینانه است و اگرچه درباره بسیاری از شرق شناسان صانع است، نمی توان آنها را تعمیم داد و گفت که شرق شناسی صرفاً کاری است که از طوبی بطلان شرق و آگاهی از تمدن آن و طرز فکر و روان شناسی مردمش، زمینه را برای تسلط استعمار فراهم می سازد. شرق شناسی، از لحاظ ادوارد سعید، معرف نظامی است که شرق را به دانش شعارج می و امپراتوری غرب آورده است. رابطه غرب با شرق بر اساس تسلط بر شرق برقرار شده است و تصویری که از شرق داده می شود اغلب توأم با نوعی حقارت است. «شرق شناسی» دانش و دیدگاه و نوشته هایی است که بر اساس این نوع تصورات و ایدئولوژی ها شکل گرفته اند و می خواهد آنها را بر تمامی نظام فکری و تحقیق ها القا کند. شرق که بر مجموعه ای از فرهنگ های متفاوت از ساحل اقیانوس اطلس تا خاور دور اطلاق می شود، تصویری است ساخته ذهن شرق شناس؛ و فرد شرقی اغلب کسی است که از لحاظ زیست شناختی در رده ای پایین تر جای دارد و از لحاظ فرهنگی عقب مانده است. به علاوه، او از گونه ای است که طی قرن ها موضوع نشده است. تصویری که ادوارد سعید از فرد شرقی از دیدگاه شرق شناسان به دست می دهد بیشتر تصویری منفی از اعراب در نظر غریبان است و او کلاً می خواهد بگوید که اغلب غربی ها از فرد شرقی چنین تصویری دارند و غرض از شرق شناسی سلطه جویی است. چنان که گفتم، بعضی از شرق شناسان چنین تصویری از شرق و شرقی داشتند و دارند و نمونه شاخصی از

1. Mohammad Sharafuddin, *Islam and Romantic Orientalism: Literary Encounters with the Orient*, London: I. B. Tauris, 1994.

2. Byron Porter Smith, *Islam in English Literature*, Beirut, 1939.

آنها جیمز موریه در قرن نوزدهم و عالمی چون برنارد لوئیس در عصر حاضر است. ولی شرق‌شناسان بسیاری هم بودند که چنین اغراضی نداشتند. برای مثال، از سه شرق‌شناس یا ایران‌شناس بزرگ انگلیسی، ادوارد براون، رینولد نیکلسون و آرتور آبربی، و از دانشمندانی چون هانری ماسه، هانری کربن و آنه ماری شیمل، کدام یک مقاصد استعماری داشتند و می‌خواستند از طریق مطالعه تصوف راه را برای سلطه بر عالم اسلام و فرهنگ ایرانی باز کنند؟

باری، کتاب حاضر هشت فصل دارد و هدف از نگارش آن‌ها بررسی پیشرفت شناخت انگلیسی‌ها از ایرانیان و ادب و فرهنگ ایران است. ایران نمونه‌ای از شرق نزدیک و انگلیس نمونه‌ای از یک کشور غربی است و دیدگاه‌های متفاوت آنها نسبت به هم - و بیشتر از بابت غرب - طی ادوار مختلف بررسی شده است.

فصل یکم درباره نخستین برداشت از ایرانیان و نخستین قدم‌ها در راه شناخت ایران است. انگلستان نیز هم‌زمان با دیگر کشورهای اروپا، در آغاز تصویری افسانه‌ای و اغراق‌آمیز از ایران داشت و پس از آن روبا روبا تجاری با ایران، از دوره الیزابت به بعد، برقرار شد و اثر آن را در نمایشنامه‌ها، آوازگار می‌بینیم. ترجمه هزار و یک شب در اوایل قرن هجدهم با اقبال بسیار مواجه شد. ترجمه و تقلید از داستان‌های شرقی رواج یافت. در این دوره، بیشتر به سبب تسلط انگلیس بر هند، مطالعات ایران‌شناسی به طور جدی پیشرفت کرد.

در فصل دوم، درباره شخصیت و دانش سرریلیام جونز، یکی از پایه‌گذاران شرق‌شناسی و زبان‌شناسی تطبیقی که آثارش اهمیت فراوان دارد، بحث می‌شود. تأثیر او نه تنها در رمانتیک‌های انگلیس بلکه در فرانسوی‌ها و آلمانی‌ها نیز قابل توجه است. شرق رمانتیک و انحاء متفاوت آن در آثار توماس مور، ساتی، بایرون و دیگران موضوع فصل بعدی است.

فصل سوم درباره نهضتی است که ادگار کوینه آن را «رنسانس شرقی» خوانده است. هم‌زمان با رمانتیک‌ها کوشش‌های دانشمندان برای کشف خطوط باستانی چون هیروگلیف و میخی و همچنین معرفی و ترجمه بسیاری از آثار پیش از اسلام و بعد از اسلام باب جدیدی به روی ادبیات شرق باز کرد و شرق‌شناسان خواستند آن را همپایه ادبیات کلاسیک (یونانی و رومی) و توراتی معرفی کنند. مطالعه تأثیر این نهضت در رمانتیک‌های انگلیس با تأکید بر موضوعات ایرانی فصل سوم را تشکیل می‌دهد. فردگرایی رمانتیک‌ها و تنوع فراوان دیدگاه‌های آنها ایجاب می‌کرد که هریک جداگانه بررسی شود.

فصل چهارم درباره نویسدگانی است که با زبان فارسی آشنایی داشتند و اغلب هم به ایران سفر کردند. بیشتر آنها مردان سیاست و سیاحان بودند که گاهی داستان یا خاطرات و سفرنامه نوشته‌اند. این گروه، علاوه بر دانستن زبان فارسی با زندگی ایرانی هم آشنا بودند و در آثارشان تصویر واقعی‌تری از ایران و زندگی ایرانی ترسیم کرده‌اند. یکی از نمونه‌های مشهور، سرگذشت حاجی بابای اصفهانی است، هرچند که این تصویر بیشتر جنبه طنز و انتقاد دارد.

ترجمه و تقلید از آثار ادبی فارسی موضوع فصل پنجم و بیانگر این است که مترجمان و مقلدان، جز چند مورد استثنایی، فارسی می‌دانستند. ترجمه اشعار فردوسی، خیام، سعدی، ولانا، عطار، جامی و حافظ بخش‌های عمده این فصل را تشکیل می‌دهد. فیتزجرالد با ترجمه آرد وود از رباعیات خیام نه تنها خیام را در دنیا، بلکه در خود ایران نیز مشهور کرد. در این بخش هم از چگونگی آشنایی فیتزجرالد با رباعیات و نحوه ترجمه او و هم شهرت بعدی خیام در انگلستان و امریکا بحث شده است.

یکی از شاعرانی که فارسی نمی‌دانست ولی داستان رستم و سهراب را استادانه از روی ترجمه فرانسه آن به شعر انگلیسی برگردانید و فردوسی را به عالم انگلیسی‌زبان شناساند ماتیو آرنولد بود. شاعران دیگری نیز از دهه بیست و یکریا بودند که فارسی نمی‌دانستند، ولی کم‌وبیش از ادبیات فارسی تأثیر پذیرفتند. آلدرد تینسون، ملک الشعرا، ملکه ویکتوریا، به‌همراه دوستش ادوارد فیتزجرالد مدت کمی فارسی خواند و چند غزل حافظ را مطالعه کرد، ولی علاقه‌مندی او دوامی نیافت. با این حال، در بعضی از اشعار او مانند «شاهزاده خانم» و چند شعر دیگر تأثیر غزل فارسی دیده می‌شود. البته در مقام مقایسه با ماتیو آرنولد و تقلید او از داستان رستم و سهراب، تأثیر ادب فارسی در آثار تینسون کمتر و سطحی است.

فصل ششم نگاهی است گسترده به ایران‌شناسی از نیمه قرن نوزدهم تا اوایل قرن بیستم که طی آن نشان داده می‌شود ایران‌شناسی، مانند رشته‌های دیگر، تا چه اندازه تخصصی شده است. در آن سال‌ها کسانی چون راولینسون و مارک اورل اشتاین درباره ایران باستان تحقیق کردند؛ سِر پرسی سایکس تاریخ ایران را به انگلیسی نوشت، لرد کرزن

۱. درباره تأثیر ادب فارسی در تینسون نگاه کنید به:

John Killham, *Tennyson and the Princess: Reflections of an Age*, London, 1958.

در کتاب *ایران و قضیه ایران*^۱ وضع سیاسی و اقتصادی ایران را بررسی کرد و سِر توماس آرنولد در اولین «نمایشگاه هنر ایران»، هنر ایران را به جهانیان معرفی کرد. این پژوهشگران، سیاستمداران و تاریخ‌نویسان به موضوع اصلی کتاب ما ربط مستقیم ندارند، ولی آنان زمینه را برای تأثیرپذیری شاعران و نویسندگان دیگری فراهم کرده‌اند که موضوع فصل هفتم‌اند. بخش اول فصل هفتم دربارهٔ تیسون ملک‌الشعرای ملکه ویکتوریاست، به‌علاوه شاعران امریکایی امرسون، لانگفلو و والت ویتمن. بخش دوم دربارهٔ تی. اس. الیوت است و دو شاعر انگلیسی بیزل بانتینگ و جیمز الروی فلکر. این دو فارسی می‌دانستند، ولی الیوت فارسی نمی‌دانست. این سه شاعر بیشتر به قرن بیستم تعلق دارند، به زمانی که شهرت رباعیات ترجمهٔ فیتزجرالد در اوج خود بود.

فصل هشتم نیز دو بخش دارد. بخش اول «حلقهٔ کمبریج» است که سه ایران‌شناس (براون، نیکسون و آرنولد) هستهٔ مرکزی آن حلقه‌اند و ترجمه‌ها و آثار آنان سبب شهرت حافظ و بیشتر از آن، الروی، در نیمهٔ دوم قرن بیستم در جهان انگلیسی‌زبان شده، که خود موضوع بخش دوم است. ایران‌شناسان دیگری که به نحوی با دانشگاه کمبریج مربوط بودند، یعنی مینورسکی، لک‌سائ، بیگگ، مری بویس، هارولد بیللی و ایلیا گرشویچ، در معرفی ادبیات فارسی و در نتیجه، تأثیرپذیری از ادبیات ایران نقش مهم‌تری داشته‌اند. با اینکه ایران‌شناسی در دانشگاه‌های لندن و آکسفورد و دیگر دانشگاه‌های انگلستان و امریکا پیشرفت داشته است، ولی از لحاظ تاریخی می‌توان گفت که در کمبریج برای ایران‌شناسی سنتی به‌وجود آمده بود.

در خاتمه باید اضافه کنم که به علل مختلف و نه‌ای چندساله در چاپ فارسی این کتاب افتاد و اگر تشویق زنده‌یاد استاد ابوالحسن نجفی، دکتر میرزا انوشیروانی، آقای محمد قاسم‌زاده و خانم دکتر ناهید حجازی و زحمات بی‌شائبه آقای یحیی ترجی، ویراستار کتاب، نبود این کار سامان نمی‌گرفت. در اینجا باید از دوست عزیز خانم مریکا ویت نیز تشکر کنم که قسمت‌هایی از متن فارسی را تایپ کرده است.

۱. جورج ن. کرزن، *ایران و قضیه ایران*، ترجمهٔ غ. وحید مازندرانی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۹-۱۳۵۰، ج ۲.